

Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право
УДК 004.9:340.5

Солодка Олена Маркіянівна

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
докторант*

Національна академія Служби безпеки України

Солодкая Елена Маркияновна

*кандидат юридических наук, старший научный сотрудник,
докторант*

Национальная академия Службы безопасности Украины

Solodka Olena

PhD in Law, Senior Researcher, Doctoral Student

National Academy of Security Service of Ukraine

ORCID: 0000-0002-1799-0712

**ПРАВОВА ПРИРОДА СКЛАДОВИХ ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ
ПРАВОВАЯ ПРИРОДА СОСТАВЛЯЮЩИХ
ИНФОРМАЦИОННОГО СУВЕРЕНИТЕТА УКРАИНЫ
LEGAL NATURE OF THE COMPONENTS OF INFORMATION
SOVEREIGNTY OF UKRAINE**

Анотація. В результаті проведеного дослідження встановлено, що питання визначення складових інформаційного суверенітету України та їх правової природи можна розглядати з двох основних підходів: виокремлення функціональних сфер (аспектів) інформаційного суверенітету або ж виокремлення його системних елементів. Зокрема, інформаційний суверенітет України як складна категорія інформаційного права, елементи якої відображають різні форми інформації і сфери її

прояву в сучасному суспільстві, в найбільш загальному вигляді включає в себе наступні функціональні аспекти: інформаційно-гуманітарний та інформаційно-технологічний. Інформаційно-гуманітарна складова інформаційного суверенітету включає три аспекти: національний (народний), державний та особистісний та пов'язана передусім з інформаційною ідентифікацією людини, нації та держави та встановлення інформаційних взаємозв'язків між ними. Зазначені аспекти можуть бути деталізовані через культурну, ідеологічну, духовну складові тощо. Інформаційно-технологічна складова реалізується загалом через поняття цифрового суверенітету та пов'язується з кіберпростором – середовищем існування, отриманим у результаті взаємодії людей, програмного забезпечення і послуг в Інтернет за допомогою технологічних пристроїв і мереж, підключених до них, яке не існує у будь-якій фізичній формі. Натомість вирізняти складові інформаційного суверенітету з точки зору його системних елементів, ототожнюючи інформаційний суверенітет з інформаційною політикою або зокрема, з забезпеченням інформаційної безпеки, вважаємо недоцільним, адже відповідні елементи – інформаційні ресурси, інформаційні процеси та їх суб'єкти тощо є складовими інформаційної сфери.

Ключові слова: інформаційний суверенітет, цифровий суверенітет, складові інформаційного суверенітету, інформаційна ідентифікація.

Анотація. В результаті проведеного дослідження встановлено, що вопрос определения составляющих информационного суверенитета Украины и их правовой природы можно рассматривать с двух основных подходов: выделение функциональных сфер (аспектов) информационного суверенитета или выделение его системных элементов. В частности, информационный суверенитет Украины как сложная категория информационного права, элементы которой отражают различные

формы информации и сферы ее проявления в современном обществе, в наиболее общем виде включает в себя следующие функциональные аспекты: информационно-гуманитарный и информационно-технологический. Информационно-гуманитарная составляющая информационного суверенитета включает три аспекта: национальный (народный), государственный и личный и связана, прежде всего, с информационной идентификацией человека, нации и государства и установлением информационных взаимосвязей между ними. Указанные аспекты могут быть детализированы через культурную, идеологическую, духовную составляющие и тому подобное. Информационно-технологическая составляющая реализуется через понятие цифрового суверенитета и связывается с киберпространством – средой обитания, полученной в результате взаимодействия людей, программного обеспечения и услуг в Интернет с помощью технологических устройств и сетей, подключенных к ним, которое не существует в любой физической форме. Зато выделять составляющие информационного суверенитета с точки зрения его системных элементов, отождествляя информационный суверенитет с информационной политикой или в частности, с обеспечением информационной безопасности, считаем нецелесообразным, ведь соответствующие элементы – информационные ресурсы, информационные процессы и их субъекты и т.д. являются составляющими информационной сферы.

Ключевые слова: *информационный суверенитет, цифровой суверенитет, составляющие информационного суверенитета, информационная идентификация.*

Summary. *As a result of the study it was found that the issue of determining the components of information sovereignty of Ukraine and their legal nature can be considered from two main approaches: the separation of*

functional areas (aspects) of information sovereignty or the separation of its system elements. In particular, the information sovereignty of Ukraine as a complex category of information law, the elements of which reflect various forms of information and areas of its manifestation in modern society, in the most general form includes the following functional aspects: information-humanitarian and information-technological. The information-humanitarian component of information sovereignty includes three aspects: national (people's), state and personal, and is primarily related to the informational identification of a person, nation and state and the establishment of information links between them. These aspects can be detailed through cultural, ideological, spiritual components and so on. The information-technological component is realized through the concept of digital sovereignty and is associated with cyberspace – environment resulting from the interaction of people, software and services on the Internet using technological devices and networks connected to them, which does not exist in any physical form. But to identify the components of information sovereignty in terms of its system elements, identifying information sovereignty with information policy or in particular with information security, we consider it impractical, because the relevant elements – information resources, information processes and their subjects, etc. are components of the information sphere.

Key words: *information sovereignty, digital sovereignty, components of information sovereignty, information identification.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, зростання ролі інформації та інформаційних технологій, їх впливу на всі без виключення сфери суспільного та державного життя, а разом з тим – значний тиск цих факторів на реалізацію «суверенітету», призвело до розуміння необхідності формулювання концепції «інформаційного суверенітету держави», що на сьогодні, окрім зазначеного, обумовлюється

використанням інформаційного простору в протиправних цілях та відсутністю належної нормативної бази як на державному, так і міжнародному рівнях щодо визначення його меж. Таким чином, важливим на сучасному етапі є формування концепції інформаційного суверенітету держави, що вимагає дослідження його складових.

Результати аналізу наукових публікацій. Правовий аналіз змісту понять державного та інформаційного суверенітету є об'єктом досліджень наукових праць таких вчених як Белєвцева В.В. [8], Гапотій В.Д. [13], Доронін І.М. [22], Дубов Д.В. [19], Задерейко А. Логінова Н., Троянський А. [17], Кормич Б.А. [18], Сопілко І.М. [14], Супрун В.М. [1], Тихомиров О.О. [20] та ін., проте сучасні умови використання інформаційних технологій та інформації загострюють необхідність напрацювання комплексного підходу до наукового дослідження складових інформаційного суверенітету держави, що на сучасному етапі є не достатньо розробленим.

Метою статті є визначення правової природи складових інформаційного суверенітету України.

Виклад основного матеріалу. Предметну сферу інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки доцільно розглядати як єдину, структуровану за предметом дослідження і завданнями предметну сферу, що характеризується спільною терміносистемою. У ролі системоутворюючого чинника виступають інформація (знання) та інформаційні процеси у соціотехнічних системах, які є загальним об'єктом досліджень у предметній сфері інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки, причому реалізація засад інформаційного суверенітету здійснюється за допомогою прийомів та методів інформаційної безпеки [1].

Зазначене підтверджується тим, що вітчизняні експерти [2] як правило, загрози інформаційній безпеці України за своєю загальною

спрямованістю, поділяють на такі види: загрози конституційним правам і свободам людини і громадянина у сфері духовного життя й інформаційної діяльності, індивідуальній, груповій і суспільній свідомості, духовному відродженню України; загрози інформаційному забезпеченню державної політики України; загрози розвитку вітчизняної індустрії інформації, включаючи індустрію засобів інформатизації, телекомунікацій і зв'язку; загрози безпеці інформаційно-телекомунікаційних систем на території України, як діючих, так і тих, що створюються.

За таких обставин інформаційний суверенітет може розглядатися як складна правова категорія, причому її елементи (аспекти) відображають різні форми інформації і сфери її прояву в сучасному суспільстві. Тож, спираючись на такий підхід, найбільш істотними складовими інформаційного суверенітету визначають: інформаційно-гуманітарний та інформаційно-технологічний (цифровий).

Інформаційно-гуманітарна складова інформаційного суверенітету включає три аспекти: національний (народний), державний та особистісний. Зазначені аспекти можуть бути деталізовані через культурну, ідеологічну, духовну складові тощо.

Національний (той, що стосується нації і її цінностей), який виходить з виокремлення окремого виду суверенітету – національного як неоліберального напрямку трактування поняття «суверенітет», що базується на міжнародно-правовому підході і трактується як повновладдя нації, її політична свобода, володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, включаючи здатність політично самовизначатися аж до утворення власної держави [3].

Національний суверенітет – це реальна політична, соціальна, територіальна, культурна, мовна самостійність нації, яка проявляється в повноті суверенних прав нації і забезпечує їх найбільш повне здійснення.

Нація – це народ, що проживає на певній території з власною культурою, історією, мовою, традиціями, звичаями, який має певний рівень освіти, виробничого досвіду, майстерності, творчого обдарування, що призначені для розширеного відтворення і досягнення головної мети суспільства [4, с. 634]. Національна ідентичність іноді описується як потрійний взаємозв'язок між мовою, свідомістю і територією. Спільна мова формує спільну свідомість. Якщо до цього додати сприйняття спільної території, ця загальна свідомість стає національністю [5].

Так, характеризуючи національний суверенітет в умовах української правової дійсності, О. Картунов підкреслює, що національний суверенітет має особливу аксіологічну специфіку відносно суверенітету взагалі, адже він є «реальною спроможністю нації в розумінні етнонації вчиняти певні дії», зокрема, зберігати й вільно розвивати власне культурне поле, соціальну структуру, політичну й економічну організацію, правову систему тощо, а також у міру потреби змінювати їх моделі» [6].

Відтак, в даному випадку, мова йде про взаємозв'язок на рівні понять суверенітет – ідентичність – безпека. Це те, що становить базу інформаційного суверенітету держави і повинно існувати незалежно від зміни зовнішніх чинників. Народний і національний суверенітет лежить в основі державного суверенітету, оскільки саме державний суверенітет висловлює і гарантує як волю народу в цілому, так і кожної нації і народності окремо.

Як слушно зауважує О. Воронянський, «термін «національні інтереси» був запозичений українськими науковцями із західної англійської політичної літератури, в якій він має значення державного інтересу. У західній науці ототожнення понять «національні інтереси» та «державні інтереси» впливає із традиційного для неї розуміння категорії «нація» як поєднання мононаціонального суспільства і створеної ним держави. Звідси поняття «національні інтереси» постає як узагальнююча

категорія, що знімає суперечності між розумінням інтересів держави і громадянського суспільства» [7, с. 241].

Демократична держава, в якій нації та народності реалізували своє право на національне самовизначення, є суверенною державою в усіх вказаних значеннях, тобто включаючи народний і національний суверенітет [8].

Другим аспектом інформаційно-гуманітарної складової інформаційного суверенітету є державний, який безпосередньо пов'язаний з особистісним. В контексті цього, справедливим є підхід, який розглядає інформаційний суверенітет як багатоаспектну категорію, що включає в себе як мінімум два компоненти: інформаційний суверенітет держави і інформаційний суверенітет особистості [9].

Інформаційним суверенітетом особистості, як правило, розуміється «об'єктивно обумовлена міра її незалежності від держави і суспільства, а також характер і форми її взаємодії з ними» [10], та «сфера самоврядування і самовизначення особистості, в яку держава не має права втручатися». Найчастіше категорію «інформаційний суверенітет особистості», досліджують в контексті концепції прайвасі (privacy – таємниця, самота, приватне життя), розкриття інформації та аудиту, які, у свою чергу, мають безпосереднє відношення до механізму захисту інформаційних прав і свобод громадян [11]. Авторство класичного визначення прайвасі належить Л.Брендейсу та С.Уоррену, які ще у 1890 році опублікувати статтю «The Right to Privacy» («Право на приватність»). За цим визначенням, прайвасі – це право бути наданим самому собі, право бути залишеним у спокої.

Згідно з концепцією прайвасі кожна людина (індивідуум) має право контролювати своє особисте життя, поширення своєї інформації та інформації про себе, в тому числі право обмежувати доступ до неї будь-кого, включаючи можливість визначити факт і спосіб, яким персональна

інформація може бути отримана й використана. Відтак презюмується примат індивідуальних інтересів над суспільними (державними) й передбачається, що держава та/або суспільство не має права втручатися в особисті справи своїх громадян, якщо вони цього не хочуть в явному вигляді, і, відповідно, не може збирати про них інформацію.

Втім, як справедливо зазначає Р.Джексон, свобода належить індивідам, тоді як суверенітет – державам [12]. Відтак, таке розширення змісту поняття «суверенітет», розповсюдження його на доволі широке коло суб'єктів фактично призводить до його девальвації. Юридична наука має інші загальновизнані терміни для визначення вказаних вище феноменів. Наприклад, замість суверенітету особи, слід говорити про її права та свободи, замість суверенності адміністративно-територіальних одиниць, мова повинна йти про місцеве самоврядування тощо. Категорія ж «суверенітет» має пов'язуватись виключно з державою, народом, нацією [13]. Суверенітет – це категорія, що належить державі, нації, народу, в контексті розгляду людини слід говорити про її приватність, свободу, права і обов'язки.

Проте взаємозв'язок людини і держави в контексті інформаційного суверенітету є беззаперечним: людина має потребу у державі як суб'єкті захисту своїх інформаційних прав, а щоб зберегти себе, держава має захистити інформаційну ідентичність людини, як складову власної ідентичності. Під інформаційною ідентичністю розуміють інформаційну якість суб'єкта, що відображає його включеність до суспільних інформаційних відносин та стан рефлексії щодо сприйняття своєї інформаційної індивідуальності та інформаційної схожості з іншими. Типами інформаційної ідентичності визначають – державну, соціальну та особистісну [14]. Хоча, на нашу думку, в рамках інформаційного суверенітету важливо говорити і про національну ідентичність.

Інформаційно-технологічна складова реалізується загалом через поняття цифрового суверенітету, що визначається як «вища влада встановлення порядку інформаційної комунікації всередині держави, рівне і незалежне право держав створювати, передавати і використовувати інформацію без втручання ззовні» [15]. Інформаційно-технологічна складова пов'язується з кіберпростором – середовищем існування, отриманим у результаті взаємодії людей, програмного забезпечення і послуг в Інтернет за допомогою технологічних пристроїв і мереж, підключених до них, яке не існує у будь-якій фізичній формі» [16].

Так, О. Задерейко, Н. Логінова, О. Троянський вказують, що до обов'язкових складових цифрового суверенітету держави відносять так звані «електронний щит» та «інформаційний щит». Поняття «електронний щит» включає в себе власні апаратну платформу (мережева платформа і персональні комп'ютери), контрольовану програмну платформу (мережева платформа і персональні комп'ютери) і контрольовану мобільну платформу. Поняття «інформаційний щит» включає власну інтернет-інфраструктуру, медійну структуру засобів масової інформації, телебачення та Інтернету, систему і засоби пропаганди і ведення інформаційних війн, розвинену національну ідеологію, закони, ринок ідеологічних послуг тощо [17]. Проте, вважаємо, що зазначені складові притаманні і інформаційно-гуманітарній складовій.

В контексті виокремлення системних елементів інформаційного суверенітету, Кормич Б.А. аналізуючи законопроекти щодо інформаційного суверенітету, зазначає, що у них дефініція «інформаційний суверенітет» має дві складові: «національна інформаційна політика» та «національний інформаційний простір», на який ця політика поширюється [18]. Таке виокремлення є відносно справедливим, оскільки державний інформаційний суверенітет полягає в здатності держави проводити незалежну інформаційну політику, основною метою якої є реалізація

національних інтересів держави в інформаційній сфері і забезпечення верховенства державного законодавства в інформаційному просторі.

Проте, Д.Дубов, критикує визначення інформаційного суверенітету визначення суто через поняття інформаційної політики:

- інформаційний суверенітет не може зводитись виключно до «національної інформаційної політики», а сама вона трактуватись як «сфера (об'ємний простір), у якій здійснюються інформаційні процеси і на яку поширюється юрисдикція України»;
- «інформаційний суверенітет» не може описуватись як «право держави», а лише виключно як її «обов'язок» (відтак слід вести мову не про «право держави», а про «дієві механізми забезпечення») [19].

Окремі науковці ведуть мову не тільки про розробку й реалізацію державної інформаційної політики, але й про інформаційну функцію держави, виділяючи три рівні її існування:

1) ідеологічний – відбиття функції держави в суспільній свідомості як необхідності державної діяльності в певному напрямі, важливому для розвитку суспільства, зумовленої неможливістю її здійснення інститутами громадянського суспільства;

2) інституціональний (нормативний) – відображення необхідності державної діяльності в сукупності взаємопов'язаних правових настанов, які обов'язково повинні набути закріплення у відповідних правовій системі формах позитивного права;

3) прагматичний (фактичний) – втілення функції держави в її практичній діяльності [20, с. 30].

Відтак можливо говорити про реалізацію інформаційного суверенітету через інформаційно-правову та інформаційно-політичну складову, проте такий поділ є досить умовним.

Зокрема, інформаційну функцію держави розкривають через напрями її реалізації (створення інформації, супровід інформації, що має державне значення, збір, обробку, охорону і захист інформації, необхідної для реалізації функцій держави, інформаційний обмін між органами державної влади і т.д.) [21]. При цьому ключовим в реалізації інформаційної функції держави виступає саме регулювання інформаційних відносин. Доронін І.М. складовими інформаційної функції виділяє комунікативну, ідеологічну, культурно-виховну [22].

Важливою особливістю виконання державою своєї інформаційної функції є специфіка її об'єкту – інформаційних та комунікаційних процесів, зокрема їх відкритість та здатність до всепроникнення; і одночасно важливою характеристикою є згадана нами конкуренція між правами держави щодо регулювання інформаційних процесів та правами і свободами людини. Таким чином, ми повинні відзначити, що регулювання інформаційних процесів з боку держави обмежується, передусім, відповідними гарантіями інформаційних прав особи, які і визначають компетенцію держави в інформаційній сфері.

Розглядаючи суверенітет як правову категорію, що має внутрішній вираз (верховенство влади всередині держави) та зовнішній вираз (незалежність у зовнішніх зносинах), в науці знайшло розвиток тлумачення інформаційного суверенітету держави як спроможностей держави в у внутрішній та зовнішній інформаційній сфері, а саме:

- здатність держави контролювати внутрішній інформаційний простір;
- здатність держави відображати інформаційні атаки ззовні;
- здатність держави впливати на інформаційний простір інших держав [23, с.121].

Загалом аналіз юридичної літератури з проблем державного суверенітету засвідчив, що досліджуване питання традиційно

розглядається у прив'язці до принципів міжнародного права, які впливають з ідеї суверенітету: принцип суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, незастосування сили чи погрози силою у міжнародних відносинах, мирного вирішення міжнародних спорів, територіальної цілісності держави, непорушності кордонів тощо, що є також актуальним для суверенітету інформаційного.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено, що питання визначення складових інформаційного суверенітету України та їх правової природи можна розглядати з двох основних підходів: виокремлення функціональних сфер (аспектів) інформаційного суверенітету або ж виокремлення його системних елементів. Зокрема, інформаційний суверенітет України як складна категорія інформаційного права, елементи якої відображають різні форми інформації і сфери її прояву в сучасному суспільстві, в найбільш загальному вигляді включає в себе наступні функціональні аспекти: інформаційно-гуманітарний та інформаційно-технологічний.

Інформаційно-гуманітарна складова інформаційного суверенітету включає три аспекти: національний (народний), державний та особистісний. Зазначені аспекти можуть бути деталізовані через культурну, ідеологічну, духовну складові тощо.

Інформаційно-технологічна складова реалізується загалом через поняття цифрового суверенітету та пов'язується з кіберпростором – середовищем існування, отриманим у результаті взаємодії людей, програмного забезпечення і послуг в Інтернет за допомогою технологічних пристроїв і мереж, підключених до них, яке не існує у будь-якій фізичній формі.

Натомість вирізняти складові інформаційного суверенітету з точки зору його системних елементів, ототожнюючи інформаційний суверенітет з інформаційною політикою або зокрема, з забезпеченням інформаційної

безпеки, вважаємо недоцільним, адже відповідні елементи – інформаційні ресурси, інформаційні процеси та їх суб'єкти тощо є складовими інформаційної сфери.

Література

1. Супрун В.М. Теоретико-правові основи інформаційного суверенітету: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Х., 2010. 21 с.
2. Морозов О. Л. Інформаційна безпека в умовах сучасного стану і перспектив розвитку державності. URL: <http://www.viche.info>
3. Sørensen G. Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution // *Political Studies*. 1999. Vol. XLVII. P. 590-604.
4. Мочерний С.В. Економічна теорія : навч. пос. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Вид. центр «Академія», 2005, 640 с.
5. Питання ідентичності для російськомовних в Україні в контексті збройного конфлікту на сході країни. URL: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/Russophon_UK.pdf
6. Картунов О. Суверенітет (національний). Мала енциклопедія етнодержавознавства. К.: Генеза; Довіра, 1996. С. 881.
7. Воронянський О. Проблема визначення політичного змісту категорії «національні інтереси» // *Політологічний вісник*. 2011. 54. С. 241-246.
8. Белєвцева В. Державний суверенітет, його ознаки та властивості // *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 7-10.
9. Черняк Л.Ю. К вопросу о понятии информационного суверенитета: теоретический и сравнительно-правовой аспекты // *Сибирский юридический вестник*. №3(58). 2012. С. 117-122.
10. Матузов Н.И. К вопросу о суверенитете личности. *Изв. Вузов // Правоведение*. 1994. № 4. С. 3-14.
11. Левенчук А. Государство: прайвеси, раскрытие информации и аудит. URL: <http://www.libertarium.ru/old/sorm/disclosure.html>.

12. Samuel D. Warren, Louis D. Brandeis. The Right to Privacy // Harvard Law Review. 1890. № 5. Vol. IV. PP. 193–220.
13. Гапотій В.Д. Суверенітет особи: суперечливість теоретико-правових підходів // Вісник Запорізького юридичного інституту (3). С. 3-10.
14. Сопілко І.М. Витоки формування інформаційної ідентичності: методологічний контекст // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспуденція. 2013. № 6-3. Том 1, С. 107-110.
15. Gong W. Information Sovereignty Reviewed // Intercultural Communication Studies. 2005. № 1. P.11.
16. ISO/IEC 27032, Information technology. Security techniques. Guidelines for cybersecurity. 2012. 50 p.
17. Задерейко А., Логинова Н., Троянский А. Концептуальные основы защиты информационного суверенитета государства // Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Одеса, 27 жовтня 2016 р.). Одеса: Фенікс, 2016. С. 183-185.
18. Кормич Б.А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України: Монографія. Одеса: Юрид. література, 2003. 472 с.
19. Дубов Д.В. Проблеми нормативно-правового забезпечення інформаційного суверенітету в Україні // Вісник НАКККіМ 1'2014. С. 233-238.
20. Тихомиров О.О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави : моногр.; заг. ред. Р. А. Калюжного // Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. 196 с.
21. Талапина Э.В. К вопросу об информационной функции государства // Информационное общество. 2002. № 1. С. 20.

22. Доронін І.М. Безпекова сутність функцій держави // Інформація і право. 2020. № 1(32). С. 66-79
23. Жигжитов С.В. Государственный суверенитет – особенности теоретического и прикладного исследования. URL: <http://www.rosnation.ru/index.php?D=11>

References

1. Suprun V.M. Teoretyko-pravovi osnovy informacijnogho suverenitetu: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01. Kh., 2010. 21 s.
2. Morozov O. L. Informacijna bezpeka v umovakh suchasnogho stanu i perspektiv rozvytku derzhavnosti. URL: <http://www.viche.info>
3. Sørensen G. Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution // Political Studies. 1999. Vol. XLVII. P. 590-604.
4. Mochernyj S.V. Ekonomichna teorija : navch. pos. dlja studentiv vyshhykh navchalnykh zakladiv. Kyjiv: Vyd. centr «Akademija», 2005, 640 s.
5. Pytannja identychnosti dlja rosijskomovnykh v Ukrajinі v konteksti zbrojnogho konfliktu na skhodi krajiny. URL: http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/Russophon_UK.pdf
6. Kartunov O. Suverenitet (nacionaljnyj). Mala encyklopedija etnoderzhavoznavstva. K. : Gheneza ; Dovira, 1996. S. 881.
7. Voronjanskyj O. Problema vyznachennja politychnogho zmistu kateghoriji «nacionaljni interesy» // Politologhichnyj visnyk. 2011. 54. S. 241-246.
8. Bjeljevceva V. Derzhavnyj suverenitet, jogho oznaky ta vlastyvoli // Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i pravo. 2009. # 10. S. 7-10.
9. Chernyak L.Yu. K voprosu o ponyatii informatsionnogo suvereniteta: teoreticheskiy i sravnitelno-pravovoy aspekty // Sibirskiy yuridicheskiy vestnik. №3(58). 2012. S.117-122.
10. Matuzov N. I. K voprosu o suverenitete lichnosti. Izv. Vuzov // Pravovedenie. 1994. № 4. S. 3-14.

11. Levenchuk A. Gosudarstvo: prayvesi, raskrytie informatsii i audit. URL: <http://www.libertarium.ru/old/sorm/disclosure.html>.
12. Samuel D. Warren, Louis D. Brandeis. The Right to Privacy // Harvard Law Review. 1890. № 5. Vol. IV. P. 193-220.
13. Ghatotij V.D. Suverenitet osoby: superechlyvistj teoretyko-pravovykh pidkhodiv // Visnyk Zaporizjkogho jurydychnogho instytutu (3). S. 3-10.
14. Sopilko I.M. Vytoky formuvannja informacijnoji identychnosti: metodologichnyj kontekst // Naukovyj visnyk mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Ser.: Juryspudencija. 2013. # 6-3. Tom 1, s. 107-110.
15. Gong W. Information Sovereignty Reviewed // Intercultural Communication Studies. 2005. № 1. P.11.
16. ISO/IEC 27032, Information technology. Security techniques. Guidelines for cybersecurity. 2012. 50 p.
17. Zadereyko A., Loginova N., Troyanskiy A. Kontseptualnye osnovy zashchity informatsionnogo suvereniteta gosudarstva // Ghumanitarnyj ta innovacijnyj rakurs profesijnoji majsternosti: poshuky molodykh vchenykh: materialy II Mizhnarodnoji naukovy-praktychnoji konferenciji studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh (Odesa, 27 zhovtnja 2016 r.). Odesa: Feniks, 2016. S. 183-185.
18. Kormych B.A. Orghanizacijno-pravovi zasady polityky informacijnoji bezpeky Ukrainy: Monohrafija. Odesa: Juryd. literatura, 2003. 472 s.
19. Dubov D.V. Problemy normatyvno-pravovogho zabezpechennja informacijnogho suverenitetu v Ukraini // Visnyk NAKKKiM 1'2014. S.233-238.
20. Tykhomyrov O.O. Zabezpechennja informacijnoji bezpeky jak funkcija suchasnoji derzhavy : monoghr.; zagh. red. R. A. Kaljuzhnogho // Centr navch.-nauk. ta nauk.-prakt. vyd. NA SB Ukrainy, 2014. 196 s.

21. Talapina E.V. K voprosu ob informatsionnoy funktsii gosudarstva // Informatsionnoe obshchestvo. 2002. № 1. S. 20.
22. Doronin I.M. Bezpekova sutnistj funkcij derzhavy // Informacija i pravo. 2020. # 1(32). S. 66-79
23. Zhigzhitov S.V. Gosudarstvennyy suverenitet – osobennosti teoreticheskogo i prikladnogo issledovaniya. URL: <http://www.rosna-tion.ru/index.php?D=11>